

Оксана Бавольська,
 ORCID iD 0000-0002-9740-9384
 доктор філософії в галузі освіти,
 методист обласного ресурсного центру
 з підтримки інклюзивної освіти
 Миколаївський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
 вул. Адміральська, 4-а, 54001, Миколаїв, Україна
 oksana.bavolska@moipro.mk.ua

ВПЛИВ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ КОРЕКЦІЇ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкрито один з інноваційних методів, який успішно реалізується в корекції порушень психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Нейропсихологічні методи корекції ґрунтуються на теорії системної динамічної локалізації вищих психічних функцій людини, гармонійний розвиток яких сприяє моторному розвитку дитини та загальному підвищенню шкільної успішності.

Сформульовано основний зміст означеного методу та подано загальну характеристику, наведено практичні вправи різного спрямування.

Визначено перспективи використання нейропсихологічних методів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами під час проведення заходів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами; корекція; нейропсихологічний метод; фізичний розвиток.

© Бавольська О. В., 2020

Вступ. Нині значний відсоток дітей, які розпочинають навчання в закладах загальної середньої освіти, виявляє незрілість моторних навичок і постуральну нестійкість, тобто нездатність утримувати рівновагу, відчувають труднощі під час ходьби, часто падають. Дослідження, які проводять у цьому напрямі, виявляють наявність прямого зв'язку між моторною незрілістю дитини (незрілістю моторних навичок) та шкільною неуспішністю. Цей факт спонукає до пошуку та застосування дієвих методик, спрямованих на корекцію та розвиток моторної і пізнавальної сфер розвитку дітей переддошкільного та раннього шкільного віку. Реалізація цього завдання стає можливою через застосування нейропсихологічних корекційних методів (Годдард Блайт, 2017, с. 1).

Аналіз основних досліджень із

проблеми. Наукове, теоретичне та експериментальне обґрунтування застосування методик нейропсихологічної корекції затриманого чи пошкодженого розвитку психофізичних функцій у дітей, зокрема з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, є одним із важливих сучасних напрямів корекційної педагогіки та спеціальної психології, у яких використовують компенсаторні можливості головного мозку дитини.

Названу тему розглядали та постійно розвивають сучасні нейрофізіологи, психологи та педагоги, зокрема О. Ю. Балашова, Н. В. Зверева, М. М. Семаго, Н. Я. Семаго, Г. В. Семенович, А. Л. Сиротюк, В. В. Тарасун, О. Д. Хомська, Саллі Г. Блайт, А. Г. Шевцов, О. В. Ільїна, Л. С. Цветкова та інші (Шевцов А., 2015, с. 348).

Метою статті є висвітлення ней-

ропсихологічного підходу в корекції фізичного розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку та огляд коригувальних вправ, застосування яких сприяє інтелектуальному розвитку та розвитку рухових навичок дітей молодшого шкільного віку.

Означена мета представлена такими завданнями:

- описати феномен теорії трьох енергетичних блоків мозку, сформульованої О. Р. Лурією;
- охарактеризувати закономірності формування вищих психічних функцій людини та їхній зв'язок із сенсомоторним розвитком;
- запропонувати практичні прийоми нейромоторної корекції та розвитку дітей переддошкільного та молодшого шкільного віку, які вчитель може застосовувати під час навчальних занять.

Виклад основного матеріалу. У значної кількості дітей старшого дошкільного віку вищі психічні функції формуються та розвиваються нерівномірно: одні з них можуть бути сформованими, інші – формуватися або відставати в розвитку. З одного боку, такі особливості цієї вікової категорії не викликають суттєвих занепокоєнь та зумовлюють їхні індивідуальні відмінності; з іншого боку, при несприятливих умовах соціального середовища – перешкоджають гармонійному розвитку особистості вихованців. Серед багатьох концептуальних методів корекції психофізичного розвитку на особливу увагу заслуговує нейропсихологічний метод (Яцків О. С., 2016, с. 595).

Предметом нейропсихології є закономірності формування вищих психічних функцій людини.

Нейропсихологія – це відносно молода наука про мозок, яка активно розвивається. Надаючи фундаментальне наукове обґрунтування багатьом методикам і підходам, які інтуїтивно використовують у педагогічній та реабілітаційній практиках, вона становить пріоритетний інтерес для новітньої та корекційної педагогіки та психоло-

го-педагогічної реабілітології.

Щодня нові дослідження науковців відкривають для нас загадки людського мозку. Знання, що базуються на цих дослідженнях, і вміння враховувати особливості роботи дитячого мозку роблять процес навчання дітей ефективнішим, пояснюючи причини та специфіку наявних особливостей, надають інструменти корекції патологічного розвитку та сприяють індивідуальному поступу особистості дитини (Сиротюк А. Л. 2003; Хомская Е. Д. 2005).

Проблеми, які виникають під час навчання дітей початкової школи. Не завжди дитина приходить у перший клас повністю підготовлена до шкільного життя, маючи чітку сформовану внутрішню позицію школяра. Виникає безліч складнощів під час набуття знань, зокрема:

- учневі важко зрозуміти пояснення з першого разу;
- він не може впоратись із завданням для самостійної роботи;
- відволікається на уроках, залазить під парту, грається, щось їсть;
- дитина виходить під час уроку та не повертається тривалий час;
- після уроку виявляється, що письмову роботу не виконано;
- домашні завдання виконує відмінно, а в школі не може впоратись;
- учень постійно запізнюється на уроки.

Зазвичай дуже складно виокремити причину неуспішності дитини. Наявні складнощі в навчанні дитини педагоги схильні пояснювати особливостями виховання, ставленням батьків та іншими схожими виправданнями (Educational Era СТУДІЯ ОНЛАЙН-ОСВІТИ, Онлайн-курс для вчителів початкової школи).

У чому ж насправді полягає причина неуспішності дитини?

Приклади наведеної вище поведінки вказують на проблеми з мотивацією та низький рівень розвитку прийомів навчання. Стикнувшись із такими складнощами, доходимо висновку, що в дитини не розвинуте відчуття самоконтролю, вміння діяти

за правилами. А це, за теорію системної динамічної локалізації (мозкової організації) вищих психічних функцій людини, сформульованою О. Р. Лурією, – третій функціональний блок мозку, який відповідає за контроль та довільність поведінки.

Теорія системної локалізації вищих психічних функцій

Згідно з вищенаведеною теорією, науковець визначив три функціональні енергетичні блоки головного мозку. Розглянемо їх докладніше.

Перший енергетичний блок можна умовно назвати «Я хочу!», він забезпечує несвідомі, не підвладні контролю, але дуже важливі процеси. Надає корі головного мозку необхідну для навчання енергію та тонус. Перший енергетичний блок мозку («Я хочу!») закладається під час вагітності та в перший рік життя. Інстинкти, афекти, адаптація, тонус і загалом можливість щось почати – це перший енергетичний блок мозку.

Другий енергетичний блок – це блок прийняття та перероблення інформації, його ще називають «блок автоматизму». Сенситивний період цього блоку від 3 до 7 років. Автоматизація навичок навчання – це основні функції другого енергетичного блоку, який метафорично можна назвати «Я можу!». Саме в цей період ми навчаємо дітей усіх повторювальних дій: сісти на горщик, вдягатися, чемно поводитися тощо. Але все це ще відбувається навіювано, дитина допоки не є тією соціальною істотою, якою ми її бачимо у 7 років, ще не вміє встановлювати для себе правила.

Третій блок, який умовно можемо назвати «Я повинен!», – це блок програмування, регуляції та контролю складних форм діяльності (рівень довільної саморегуляції та самоорганізації). Він відповідає за організацію довільних рухів; організацію рухових механізмів мови; регуляцію складних форм поведінки; регуляцію процесів пам'яті. Дитина формує плани та програми своїх дій, стежить за їхнім виконанням і регулює свою поведінку, у відповідності їх

із цими планами та програмами. Нарешті, вона контролює свою свідому діяльність, зв'язуючи ефект своїх дій із вихідними намірами. Формування цього енергетичного блоку починається орієнтовно з семи років і триває все життя (Лурія О. Р., 1973, с. 88–125; Долинская Л. А., 2012, с. 48–50; Семенович А. В., 2005).

Отже, як бачимо, є прямиий зв'язок між фізичним рухом (перший енергетичний блок мозку) та розвитком вищих психічних функцій (третій енергетичний блок мозку): чим більше рухається дитина, тим інтенсивніше вона «заряджає» свій мозок, і, відповідно, тим більше енергії в неї на навчання. К. Д. Ушинський зазначав: дитина, що не рухається, – не розвивається.

Відповідно, для того, щоб вплинути на формувальні процеси вищих психічних функцій, застосовують фізичні корекційно-розвивальні вправи, які допомагають розвивати функції головного мозку. Цей процес називають сенсомоторною корекцією. Програми із сенсомоторної корекції має складати фахівець-нейропсихолог. Проте окремі елементи корекції можна використовувати в індивідуальній або фронтальній роботі з дітьми, щоб допомогти їм зосередитися, бути зібраними, активізувати процеси запам'ятовування, підтримати тонус або навпаки – розслабитись і зняти напругу (Educational Era СТУДІЯ ОНЛАЙН-ОСВІТИ, Онлайн-курс для вчителів початкової школи).

Розглянемо декілька вправ, які швидко відновлюють активність та сприяють утриманню високого рівня концентрації уваги.

До таких вправ належать:

1. РОЗТЯЖКИ (можна виконувати сидячи або стоячи).

Спрямування: допомагає підвищити концентрацію уваги, зосередженість, покращує сприйняття нової інформації та творчі здібності; сприяє поліпшенню координації рухів, знімає стрес статичної пози.

«Бегемотик»

Виконання: Стільчик відсуньте від парти. Одночасно потягніть руки і ноги в

різні боки. При цьому попросіть дитину глибоко вдихнути через ніс, коли тягнеться, і повільно видихнути через рот у момент розслаблення. Дитина може уявити, що це потягується і позихає бегемотик. Виконайте вправу декілька разів.

Таку ж розтяжку можна робити стоячи, потягувати руки та ноги по чергово, при цьому глибоко дихати: спочатку праву руку, потім ліву, дві руки разом, ліву ногу і так далі. Або тягнутися до сонечка. Потрібно скласти дві долоньки разом, підняти руки над головою і тягнутися вгору, щоб дістати саме сонечко.

«Нахили» (стоячи)

Виконання: Ноги на ширині плечей. Руки прямі, розведені в сторони на рівні плечей, долоньки донизу. Повільно нахилимося вліво і торкаємося рукою ноги. Права рука тягнеться догори. Затримуємося у такому положенні 5 секунд. Те саме робимо для правого боку. Повторюємо вправу 4–6 разів.

«Енергетизатор»

Виконання: Сидячи за партою, покладіть руки на парту так, щоб пальці були спрямовані назустріч один одному і трохи вперед. Опустіть голову лобом на стіл. Поза має бути максимально зручною. На вдиху починайте піднімати лоб, голову, шию і верхню частину спини, наче штовхаючи носом м'яч угору. Межі підняття – закінчення вдиху або напруга в спині. Груді і плечі мають бути розправлені та розслаблені. Піднявши голову, зробіть кілька плавних кругових рухів головою від плеча до плеча. Опускайте голову в тій же послідовності: лоб, голова, шия, спина. Повторіть три рази. Під час виконання вправи важливо синхронізувати роботу тіла та дихання.

«Тягнемо-потягнемо»

Ця вправа є ідеальною для швидкого налаштування на виконання важливої роботи.

Виконання: Дитина підводиться або сідає, випрямивши спину і витягнувши руки перед собою. Підняти праву руку вгору. Лівою рукою рухати праву в різних напрямках: наближаючи до голови, від

голови, намагатися опустити руку вниз, відвести її за спину. При цьому витягнута права рука виявляє легкий опір лівій. Рух у кожному напрямку слід робити по чотири рази й обов'язково на довгому видиху. Видих допоможе дитині відчувати розслаблення м'язів руки.

Поверніться у вихідне положення та витягніть руки перед собою. Повторіть вправу, помінявши руки.

2. ДИХАЛЬНІ ВПРАВИ.

Зазвичай такі вправи варто поєднувати із розтяжками, що підвищує їхню ефективність. Але можна їх виконувати окремо.

Найпростіша вправа: повільний вдих через ніс і довший видих через рот. Дорослий може рахувати в цей момент, щоб дитині було легше зорієнтуватися. Між вдихом і видихом можна зробити невеличку паузу, затримавши дихання, але важливо пам'ятати, що із дихальними вправами слід бути дуже обережними: виконувати повільно та не надто довго. Двох-трьох повторень циклу буде достатньо.

3. САМОМАСАЖ (виконується сидячи або стоячи)

«Вушка»

Виконання: Дитина обережно розтирає вушка долоньками, наче вони змерзли. Далі пальчиками розминає зверху донизу, потім збоку вбік.

«Веселі носики»

Виконання: Потерти носик спочатку пальчиками, потім долоньками, покрутити кінчик носика пальчиками.

4. ВПРАВИ НА РОЗВИТОК МІЖПІВКУЛЬОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ.

Спрямування: розвиток координації та орієнтації у просторі, покращення навичок читання, письма, слухання, засвоєння нової інформації, розвинення міжпівкульової взаємодії.

«Перехресні рухи»

Виконання:

а) ліктем лівої руки тягнемося до коліна правої ноги. Легко торкаючись, з'єднуємо лікоть і коліно. Цей же рух повторюємо правою рукою та лівою ногою. Виконувати стоячи або сидячи;

б) з'єднуємо ліву ногу і праву руку за спиною. І навпаки. Повторити 4–8 разів.

«Подвійні малюнки»

Ця вправа допоможе зняти напругу в шиї, поліпшить роботу очних м'язів, зміцнить зв'язок «рука–око», розвиватиме міжпівкульову взаємодію.

Виконання: Вихідна поза – обидві руки вільно випрямлені перед собою. Дитина має уявити, що в неї в обох руках по олівцю, а перед нею аркуш паперу. Треба малювати дзеркальні зображення на уявному аркуші одночасно двома руками, починаючи від центру. Сюжет не має значення, але малюнки треба розташовувати у верхній і нижній частинах полотна. Тіло розслаблене, дихання в природному темпі, рухи вільні.

«Кнопки»

Виконання: По черзі і якомога швидше перебираємо пальці рук, послідовно з'єднуючи в кільце з вказівним, середнім і так далі. Вправа робимо в прямому порядку – від вказівного до мізинця, а потім у зворотному. Спочатку виконуємо кожною рукою окремо, а потім – двома руками разом.

Подібних вправ чимало. Педагог або дорослий, який працює з дитиною, може

постійно поповнювати та розширювати добірку нейропсихологічних ігор, застосовуючи їх відповідно до ситуації та індивідуальних потреб дитини (Розвиток дитини. Як гармонійно розвивати мозок дитини).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, нейропсихологічний метод корекції порушень психофізичного розвитку, який базується на теорії трьох енергетичних блоків мозку, сформульованою О. Р. Лурією, є новим підходом у корекції фізичного розвитку дітей, які мають складнощі в навчанні. Розглянуто закономірності формування вищих психічних функцій людини, їхній зв'язок із сенсомоторним розвитком, розкрито можливість застосування нейропсихологічних вправ для сприяння інтелектуальному розвитку та розвитку рухових навичок дітей переддошкільного та молодшого шкільного віку.

Перспективи подальшого розроблення визначеної теми вбачаємо в поглибленому й докладному дослідженні використання нейропсихологічних підходів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами; доборі практичних інструментів із нейромоторної корекції та розвитку дітей, які вчитель може застосовувати під час навчальних занять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годдард Блайт Салли. Оценка нейромоторной готовности к обучению : диагност. тест уровня развития от ИНФП и школьная коррекционная программа / Салли Годдард Блайт ; ил. Лука Папп; пер. с англ. Н. О. Давыдовой. – М. : Линка-Пресс, 2017. – 96 с. : ил. – Доп. тит. л. англ. – ISBN 978-5-904347-70-3.
2. Долинская Л. А. Нейропсихологическая диагностика готовности к школе. Портрет старшего дошкольника / Л. А. Долинская // Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции «Психология и педагогика в системе гуманитарного знания». – М., 2012. – С. 48–52. – Режим доступа: <http://rightbrains.ru/mozg.html>
3. Educational Era СТУДІЯ ОНЛАЙН-ОСВІТИ, Онлайн-курс для вчителів початкової школи. – Режим доступа: <https://www.ed-era.com/>
4. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии / А. Р. Лурия. – М. : «Академия», 1973. – 384 с.
5. Розвиток дитини. Як гармонійно розвивати мозок дитини. – Режим доступа: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/55/>
6. Семенович А. В. Введение в нейропсихологию детского возраста : учебное посо-

бие / А. В. Семенович. – М. : Генезис, 2005. – 319 с.

7. Сиротюк А. Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения / А. Л. Сиротюк. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – 288 с.

8. Хомская Е. Д. Нейропсихология : 4-е издание / Е. Д. Хомская. – СПб. : Питер, 2005. – 496 с.

9. Шевцов А., Іліна О. Нейропсихологічний підхід у корекції розвитку дітей з психофізичними порушеннями / А. Шевцов, О. Іліна // Актуальні проблеми корекційної освіти: М-во освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка / за редакцією В. М. Синьова, О. В. Гаврилов. – Випуск 5. – Кам'янець-Подільський : Медобори. – 2006, 2015. – С. 347–360.

10. Яцків О. С. Нейропсихологічний підхід у діяльності практичного психолога дошкільного навчального закладу / Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. – 2016. – Випуск 31. – С. 595.

ВЛИЯНИЕ НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ КОРРЕКЦИИ НА ФИЗИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Бавольская Оксана,

*доктор философии в области образования,
методист областного ресурсного центра
по поддержке инклюзивного образования
Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина
oksana.bavolska@moipro.mk.ua*

В статье раскрыт один из инновационных методов, который успешно реализуется в коррекции нарушений психофизического развития детей с особыми образовательными потребностями. Нейропсихологические методы коррекции основываются на теории системной динамической локализации высших психических функций человека, гармоничное развитие которых способствует моторному развитию ребенка и общему повышению школьной успеваемости.

Определено основное содержание указанного метода и представлена общая характеристика, приведены практические упражнения различной направленности.

Обозначены перспективы использования нейропсихологических методов коррекции психофизического развития детей с особыми образовательными потребностями во время мероприятий по повышению квалификации педагогических работников учебных заведений.

Ключевые слова: *дети с особыми образовательными потребностями; коррекция; нейропсихологический метод; физическое развитие.*

**THE INFLUENCE OF NEUROPSYCHOLOGICAL CORRECTION
METHODS ON THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF A CHILD
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**

Bavolska Oksana,

*(Ph.D.), Educator at the regional Center
to support inclusive education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
oksana.bavolska@moippo.mk.ua*

Currently, a significant percentage of children starting school show immaturity of motor skills and instability to maintain balance, they have difficulty walking, and often fall. Research in this area reveals an obvious connection between a child's motor immaturity and school failure. This fact encourages the search and application of techniques aimed at the correction and development of motor and cognitive areas in preschool and early school age. This task becomes possible with neuropsychological corrective methods.

Neuropsychological correction for delayed or damaged development of psychophysical children's functions, in particular with musculoskeletal disorders, is one of the important modern areas of correctional pedagogy and special psychology, which uses compensatory capabilities of the child's brain.

The article reveals one of the innovative methods, which is successfully implemented in the disorders correction of psychophysical development of children with special educational needs.

Neuropsychological methods of correction are based on the theory of systemic dynamic localization of human higher mental functions, their harmonious development contributes to the motor development of the child and overall increases the school performance.

The main content of this method is determined and the general characteristic and practical exercises are given.

Prospects for the use of neuropsychological correction methods for children with special educational needs.

Keywords: *children with special educational needs; correction; neuropsychological method; physical development.*

REFERENCES

1. Dolinskaja, L. A. (2012). Nejropsihologicheskaja diagnostika gotovnosti k shkole. Portret starshego doshkol'nika [Neuropsychological diagnostics of readiness for school. Portrait of a senior preschooler]. In Sbornik materialov IV Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Psihologija i pedagogika v sisteme gumanitarnogo znanija», 48–52. M. Retrieved from: <http://rightbrains.ru/mozg.html> (rus).

2. Educational Era STUDIJA ONLAIN-OSVITY, Onlain-kurs dlja vchyteliv pochatkovoi shkoly [An online course for primary school teachers]. Retrieved from: <https://www.ed-era.com/> (ukr).

3. Goddard Blajt Salli & Davydova, N. O. (2017). *Ocenka nejromotornoj gotovnosti k obucheniju: diagnost. test urovnja razvitija ot INFP i shkol'naja korrekcionnaja programma* [Assessment of neuromotor readiness for learning: diagnostician. developmental level test from IFP and school correction program]. Trans. from English. M.: Linka-Press (rus).
4. Homskaja, E. D. (2005). *Nejropsihologija* [Neuropsychology]. SPb.: Piter (rus).
5. Lurija, A. R. (1973). *Osnovy nejropsihologii* [Osnovy nejropsihologii]. M.: «Akademija» (rus).
6. Rozvytok dytyny. Yak harmoniino rozvyvaty mozok dytyny [Child development. How to harmoniously develop a child's brain]. Retrieved from: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/55/> (ukr).
7. Semenovich, A. V. (2005). *Vvedenie v nejropsihologiju detskogo vozrasta* [Introduction to neuropsychology of childhood]. M.: Genezis (rus).
8. Sirotjuk, A. L. (2003). *Nejropsihologicheskoe i psihofiziologicheskoe soprovozhdenie obuchenija* [Neuropsychological and psychophysiological support of training]. M.: TC Sfera (rus).
9. Shevtsov, A. & Ilina, O. (2006, 2015). *Neiropsykhologichnyi pidkhid u korektsii rozvytku ditei z psykhofizychnymy porushenniamy* [Neuropsychological approach in the correction of development of children with psychophysical disorders]. *Aktualni problemy korektsiinoi osvity: M-vo osvity i nauk Ukrainy, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Drahomanova, Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka*. V. M. Synova, O. V. Havrylova (Ed.). Vypusk 5, 347–360. Kamianets-Podilskyi: Medobory (ukr).
10. Yatskiv, O. S. (2016). *Neiropsykhologichnyi pidkhid u diialnosti praktychnoho psykhologa doshkilnoho navchalnoho zakladu*. *Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykhologii*. Vypusk 31, 595 (ukr).